

Partea I

Statul de drept și necesitatea realizării unei stricte legalități în procesul penal

Capitolul I. Trecerea de la statul autoritar (totalitar) la statul de drept

§1. Conceptul de stat de drept

1. Statul autocefal, totalitar, a avut în România o existență relativ scurtă, dar care a marcat pregnant toate instituțiile specifice, făcând astfel suficient de anevoioasă și lentă tranziția către regulile unei democrații directe în care, așa cum prevede actualmente Constituția României, pluralismul este o condiție și o garanție a democrației constituționale (art. 8).

Regimul politic din România, existent anterior anului 1990, organiza puterile și raportul dintre puteri după o structură monocefală, de tip monolit, în care central era situat politicul, urmând ca în funcție de acesta să fie realizate esența și forma puterii de stat.

Printr-o hipertrofiere a puterii executive s-a instaurat o preeminență a executivului asupra legislativului și s-a ajuns la un regim politic autoritar, un stat autoritar, instituit și menținut prin constrângere. În condițiile precizate, datorită unei personalizări excesive a puterii, s-a instaurat un **sistem totalitar**.

Existența statului și manifestarea lui implică un **statut al puterii** care să-i creeze limite, să o împiedice să devină o prerogativă la discreția celor ce o exercită. Dacă puterea a fost instituționalizată prin drept, dreptul trebuie să-i fundamenteze și exercițiul, mai întâi prin Constituție¹.

2. Conceptul de **stat de drept** este apreciat din perspective diferite, sugerând astfel premisele și mecanismele fenomenului statal pe

¹ G. Burdeau, Le statut du pouvoir dans l'État, t. IV, p. 1-3.

care acest concept îl identifică. De principiu, s-a afirmat că statul de drept se caracterizează prin faptul că înfăptuiește domnia legii în întreaga sa activitate.

Definiția statului de drept nu poate fi una simplă sau simplistă, ci, așa cum spun unii autori¹, el va trebui înțeles ca un stat care este organizat pe baza **principiului separației puterilor în stat**, în care justiția dobândește o reală independență și care, în cadrul legislației sale, are drept scop permanent promovarea și garantarea drepturilor și libertăților inerente naturii umane. În acest sens, Documentul final al Reuniunii de la Copenhaga din 1990 a subliniat faptul că statul nu înseamnă pur și simplu o legalitate formală, ci o deplină acceptare a valorii supreme a persoanei umane, garantată de instituții care constituie un cadru pentru expresia sa cea mai completă.

Regimul totalitar, proclamând supremația nelimitată a statului față de orice alte interese, a lipsit de conținut libertățile cetățeanului.

Trecerea la statul de drept a reprezentat o trecere în fapt la statul „domniei legilor”, cu deosebirea esențială față de concepția autoritară că în statul de drept legea chemată să se impună respectului general nu poate fi expresia arbitrară a voinței unei minorități de indivizi, ci este o **sinteză a intereselor și aspirațiilor întregii comunități**.

Într-adevăr, numai dacă legea va fi expresia fidelă a voinței generale, ea va putea corespunde intereselor tuturor și ale fiecăruia, astfel încât să excludă posibilitatea ca ea să fie opresivă pentru unii și creatoare de privilegii pentru alții.

§2. Evoluția conceptului

3. Conceptul de stat de drept a prezentat interes în ceea ce privește abordarea sa în plan teoretic încă din perioada gândirii antice grecești, statul reprezentând în mentalitatea antichității elene o valoare supremă, care prefigura o cedare a intereselor individuale în fața interesului general.

Cel mai elocvent exemplu este cel prezentat de Socrate, care acceptă sacrificiul suprem, pentru că prin doctrina sa filosofică atenta la buna rânduială a statului, stabilită de religia acestuia, și corupea tineretul cu ideile sale despre bine, frumos, adevăr și dreptate. Această

¹ T. Drăganu, Introducere în teoria și practica statului de drept, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1992, p. 9 (în continuare, Introducere...).

idee a dat roade abia către ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, când Locke și Montesquieu au înrădăcinat în conștiința maselor ideea că oamenii au anumite **drepturi înnăscute**, a căror recunoaștere de către stat nu poate deveni o realitate decât dacă puterile legiuitoare, executivă și judecătorească sunt separate. Această concepție s-a conturat pe deplin și a devenit dezideratul încă neformulat explicit în timpul Revoluției franceze din 1789, care a susținut și afirmat concepția **dreptului natural**.

Curentul de idei, dezlănțuit de declarațiile drepturilor omului și cetățeanului, a fost atât de puternic, încât multe dintre drepturile proclamate atunci și-au găsit ulterior consacrare ca drepturi inerente naturii umane, opozabile statului, în cele mai multe Constituții adoptate în lume respectarea lor fiind garantată prin instituirea de sancțiuni juridice.

4. În pofida tendințelor ulterioare de cădere în desuetudine a ideilor dreptului natural, concepția că statul nu este un scop în sine, ci un mijloc pus la îndemâna și în slujba indivizilor ca titulari de drepturi, ce decurg din însăși demnitatea lor personală și cărora nu li se poate aduce atingere, s-a păstrat și chiar s-a impus în așa măsură, încât ea și-a găsit exprimare în multe documente internaționale.

Într-adevăr, așa cum spune Montesquieu, experiența a arătat și arată că „orice om care are putere este înclinat să abuzeze de ea. De aceea, este necesar a se găsi un mijloc pentru a se stăvili această tendință inerentă naturii umane”. Pentru Montesquieu, acest mijloc avea în vedere faptul că „pentru a nu se putea abuza de putere, trebuie ca prin așezarea lucrurilor puterea să oprească puterea”. Astfel, pentru ca libertățile individuale să nu fie nesocotite, puterea publică trebuie divizată în mai multe puteri, astfel încât o putere să se opună celeilalte și să se creeze un echilibru de forțe în locul unei forțe unice.

5. Așa s-a cristalizat necesitatea instituirii **principiului separației puterilor în stat** care, și în țara noastră, a fost adoptat prin intermediul Convenției de la Paris din 1858, în Constituțiile din 1866 și 1923. În reglementarea constituțională, toate constituțiile amintite au pornit de la premisa că statul îndeplinește trei funcții fundamentale:

– **funcția legislativă**, prin care se înțelege activitatea statului având ca obiect stabilirea unor norme generale de conduită umană, obligatorii și de aplicație repetată;

– **funcția executivă**, care realizează, prin organizarea aplicării legilor și punerea lor în executare, la cazurile concrete, o desfășurare normală a vieții publice (evident, prin recurgerea la forța de coerciție, când este cazul);

– **funcția judecătorească**, reprezentată de activitatea de pedepsire a infracțiunilor și de soluționare a litigiilor juridice, cu putere de adevăr legal, în cadrul unor proceduri publice. Aceasta completează funcția legislativă și pe cea executivă prin sancționarea faptelor săvârșite de către cetățeni, fapte prevăzute de legea penală, cu scopul de combatere a infracțiunii.

Într-o concepție unitară (majoritară), „statul de drept” sau „statul de legalitate” este acel tip de stat în care se realizează domnia legii („*rule of law*”), atât în relația dintre cetățenii săi, cât și între aceștia și alte entități sociale de pe teritoriul său.

Acest sens dat noțiunii de „stat de drept” se regăsește în unele prevederi constituționale, ca, de exemplu, Constituția R.F. Germania (art. 28), Constituția Spaniei (art. 11) și Constituția României (art. 1).

6. Problematika statului de drept nu se reduce numai la aceasta, dat fiind faptul că statul, în relațiile sale, nu apare ca o structură monolită ca atare, ci se manifestă în mod plural prin diversele sale compartimente și organe.

Statul, ca organizație instituționalizată, având suveranitate asupra populației de pe un teritoriu determinat, va acționa întotdeauna, atât în relațiile sale interne, cât și în cele externe, prin intermediul structurilor sale.

Așa cum s-a susținut în literatura de specialitate, „osatura de bază a statului de drept este forma democrației reprezentative”¹, iar singura formă practică în care ea se poate manifesta este conformitatea activității sale cu normele prestabilite de lege, excluzând orice arbitrar.

Problema cea mai dificilă este aceea de a găsi acele mijloace și procedee de a limita puterile Parlamentului și de a-l împiedica să abuzeze de competența sa, modificând arbitrar o lege, dat fiind faptul că Parlamentul este organul care adoptă și modifică, atunci când consideră necesar, normele juridice obligatorii.

Prin respectarea și aplicarea de către Parlament și celelalte organe ale statului a dispozițiilor Constituției, s-a dovedit, totuși, că statul

¹ T. Drăganu, Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 1998, p. 288 (în continuare, Tratat elementar...).

respectiv nu se situează – *de plano* – în parametrii statului de drept. Aceasta, pentru că statul de drept trebuie apreciat ca un „simplu instrument în folosul oamenilor ce-l alcătuiesc”¹. Astfel, este necesar, pentru a fi întrunite exigențele statului de drept, să existe un sistem legislativ călăuzit de „preocuparea constantă de a ocroti personalitatea umană în integralitatea ei” și de „a-i crea condiții optime de dezvoltare”.

Deci, pentru existența în fapt a statului de drept, nu este suficientă instituirea unui mecanism juridic care să garanteze respectarea riguroasă a legii, ci este necesar ca **legea să aibă un anumit conținut**, care să fie inspirat de ideea promovării drepturilor și libertăților umane în cel mai autentic spirit liberal și având o largă respirație democratică.

7. Alături de acest imperativ al statului de drept mai trebuie adăugat și cel referitor la așezarea statului pe fundamente politico-juridice cu respectarea principiului separației puterilor în stat și pe un sistem de „frâne și contragreutăți” care să împiedice abuzul de putere. Scopul acestor deziderate este acela de a împiedica absolutismul vreunui dintre organele statului, fie legislativ, fie executiv, în măsura în care prin Constituție se consacră acest aspect.

Astfel, un stat de drept nu va putea fi conceput decât ca un stat care, „organizat pe baza principiului separării puterilor în stat și urmărind prin legislația sa promovarea drepturilor și libertăților inerente naturii umane, asigură stricta respectare a reglementărilor sale de către ansamblul de organe, în întreaga lor activitate”².

S-a afirmat – și pe bună dreptate – că cea mai importantă problemă pe care o ridică statul de drept este aceea a **asigurării unei stricte legalități** (a respectării legilor) în ceea ce privește activitatea organelor puterii executive. Aceasta, pentru că, în mod teoretic, singura soluție logică ar fi – pentru a se putea ajunge la o energică verificare a legalității activității organelor executive – aceea de a abilita însuși organul emitent – Parlamentul – cu această misiune. Această soluție s-a dovedit, pusă în practică, a avea multiple avataruri, asupra cărora nu vom insista, nefăcând obiectul materiei abordate.

În planul justiției, statul de drept exprimă cerința de a se pronunța **hotărâri conforme cu legea și adevărul** și care, prin epuizarea tuturor căilor de atac, devin definitive sau irevocabile. Dar, și aici, dato-

¹ T. Drăganu, *Tratat elementar...*, p. 289.

² *Idem*, p. 290.